

УДК 821.161.2.09"10/12":27-36J:111.84

ДУХОВНА БОРТЬБА ЯК ОПОЗИЦІЯ ДОБРА І ЗЛА (НА МАТЕРІАЛІ «КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА»)

Вікторія ГОГОЛІНА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М. Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: vika-gogolina@ukr.net*

Зроблено спробу проаналізувати духовну боротьбу як одвічне протистояння Добра і Зла, акцентовано на двох перспективах її розгляду: боротьба між Богом і дияволом та боротьба в душі людини між добром і злом. Зосереджено увагу на вищих духовної боротьби як глобального явища та на головних особливостях перемоги й поразки в широкому і вузькому сенсах. Акцентовано на структурі духовної боротьби, на її учасниках та засобах. На матеріалі «Слів» із «Києво-Печерського патерика» проаналізовано особливості духовного змагання: людина перемагає певні прояви зла, обираючи бік добра, тобто Бога; ангели та біси борються за людську душу. Актуалізовано думку про те, що духовна боротьба є основою життя кожної людини, фундаментальною категорією буття.

Ключові слова: духовна боротьба, перемога, поразка, контекст.

Боротьба в духовному контексті є частиною чи радше першоосною буття. Ідеться про боротьбу між добром і злом, між гріхом і праведністю, зрештою, між дияволом і Богом (у глобальному вимірі й у душі кожної людини). Втім, у християнській культурі першопочаток духовної боротьби відомий, однак категорії «перемога» та «поразка» є особливо складними для трактування. Вони, на перший погляд, можуть видатися якимись непостійними, не до кінця завершеними, адже боротьба між добром і злом відбувається невинно, тому трактувати перемогу чи поразку з такого боку однозначно майже неможливо. У такому контексті виявляється непостійність, тяглість боротьби зі щоразовими перемогою чи поразкою, тобто боротьба людини зі злом є щоденною, вона не може відбутись одного разу і назавжди стати закріпленою перемогою чи поразкою. До речі, пояснення такої особливості духовної боротьби можна віднайти в конкретних біблійних фактах зі життя Ісуса.

Аналізуючи особливості духовної боротьби, варто звертати увагу принаймні на дві перспективи: боротьба в широку сенсі (між Богом і дияволом) та у вузькому (боротьба в душі людини між добром і злом).

Змагання добра та зла бере початок із того моменту, коли сатана повстав проти Бога. Описує цю подію Книга пророка Ісаї, де зазначено: «Ти ж говорив у своїм серці: – На небо зйду, над Божими зорями мій престол поставлю й возсяду на горі зборів, на краю

півночі. Зійду на вершечок хмар, зроблюся, як Всевишній» (Іс. 14, 13) [3, с. 825 (Старий Завіт – далі СЗ)]. У Біблії немає точної вказівки на те, коли саме диявол збунтувався проти Бога, проте можна зробити висновок, що це трапилося задовго до вигнання перших людей із Раю, бо ж ангелів було створено до появи Адама та Єви і навіть раніше, ніж Землю. Відомості про це подає Книга Йова (Іов. 38, 4–7) [3, с. 612–613 (СЗ)]. Тому спокуса праотців – це один із етапів боротьби, хоч і дуже важливий, бо саме він окреслив початок війни між добром і злом за кожну людську душу. Проте варто звернути увагу на першопрчину боротьби, а це – гріх гордості. Сатана хотів бути таким могутнім, як Бог, він прагнув дорівнятися до Господа. Це – ключовий момент для розкриття глибини вічної боротьби між добром і злом. Окрім того, якщо звернутися до епізоду про спокусу перших людей, то тут змії-диявол каже до Єви: «Коли скуштуєте його (плід із дерева добра та зла. – *В. Г.*), то відкриються у вас очі, і ви станете, як Бог, що знає добро і зло» (Бут. 3, 5) [3, с. 5 (СЗ)]. Ідея уподібнення чи дорівняння до Господа є й тут, і гріх гордості актуалізовано знову. Важливий момент – те, що дерево у Святому Письмі названо деревом пізнання добра і зла, тож Адам та Єва захотіли пізнати, що таке добро і що таке зло. Ці два концепти є ключовими у трактуванні боротьби між добром і злом, цими головними опонентами, які воюють, по-різному проявляючись залежно від «місця» ведення бою. Проте засоби – точніше, зброя, якою ведуть цю боротьбу, – зазвичай однакові: добро завжди має одну і ту ж зброю, і зло має постійно одну і ту ж зброю.

Духовна боротьба між Господом та дияволом завершилася поразкою сатани, проте Бог не знищив його, а скинув до Шеолу. Наступним етапом була спокуса людини. На жаль, Адам і Єва програли битву, піддалися спокусі нечистого, за що їх було покарано – вигнано з Раю. Особливим і символічним є диявольське спокушування Христа в пустині, бо в цьому епізоді закладено глибокий зміст духовної боротьби та постійності перемог і поразок у ній. У Святому Письмі натрапляємо на такі слова: «Тоді підійшов до Нього спокусник і сказав: “Коли ти Син Божий, звели, щоб це каміння та й стало хлібом”. А Той відповів: “Написано: Чоловік житиме не самим хлібом, а кожним словом, що виходить з уст Божих”. Тоді диявол бере Його у святе місце, ставить на наріжник храму і каже: “Коли ти Син Божий, кинься додолу, написано-бо: Він ангелам своїм велітиме про тебе, і вони візьмуть тебе на руки, щоб ти своєю ногою часом не спотикнувся об камінь”. А Ісус сказав до нього: “Написано також: Не будеш спокушати Господа Бога твого”. Знову бере його диявол на височенну гору й показує йому всі царства світу і їхню славу, кажучи: “Оце дам Тобі, як упадеш ниць і поклонишся мені”. Тоді Ісус сказав до нього: “Теть, сатано! Написано-бо: Господу, Богу твоєму поклонишся і йому єдиному будеш служити”. Лишив тоді Його диявол» (Мт. 4, 3–11) [3, с. 10 (Новий Завіт – далі НЗ)]. Як бачимо, диявол надзвичайно непоступливий, спокушає Христа аж тричі; зазнавши поразку першого разу, він не відступає, відразу розпочинає наступний бій і не здається, навіть переможений удруге, змагається зі Сином Божим утретє, – лише після чергової поразки відступає. У такий спосіб виявляється постійність боротьби між добром і злом. Здобувши одну перемогу в духовному вимірі, не варто думати, що війну закінчено, бо ж диявол постійно намагається перемогти. Так виявляється сутність боротьби у вузькому сенсі: за людську душу триває постійне змагання, і кожна людина

щомиті також веде цю боротьбу, вона протистоїть спокусам, які є злом, бо вони від диявола, кожного дня. Війна між добром і злом є вічною, постійною, нескінченною, а її незавершеність мотивує біблійна історія і Старого, і Нового Завіту.

Важливо також звернути увагу на те, чим спокушав диявол Христа. Найбільш узагальнено можна сказати, що гріхом. Як бачимо, концепт гріха знову наявний (сатана піддався гріху гордості, Адам і Єва також згрішили), саме гріх виступає зброєю диявола в його війні з добром. Перше, що пропонував диявол Ісусові, – це пожива, і вона є узагальненим образом усього фізичного в людині. Згадаймо, що перед тим, як нечистий почав спокушати Христа, Син Божий постив сорок днів і зголоднів. Адам і Єва також згрішили через поживу, проте символ плоду з дерева пізнання добра і зла має дещо інше смислове навантаження. Наступна спокуса – випробування гордістю, проте Христос, звичайно, переміг. Саме через гордість, бажання бути таким, як Бог, сатану і вигнав Господь. Тобто гріх гордості виступає чи не основою всього зла. Третя спокуса стосується влади, пожадливості. Варто зазначити, що сатана бажав зійти на «вершечок хмар» (Іс. 14, 14) [3, с. 825 (С3)] і поставити свій престол «над Божими зорями» (Іс. 14, 13) [3, с. 825 (С3)]. Як бачимо, диявол використовує гріх як головний засіб у боротьбі з добром (останнє уособлює Син Божий), натомість Христос перемагає всі нечестиві намагання диявола Своєю вірністю Небесному Отцеві. Це – чергова глобальна перемога добра над злом.

Наступний етап у цій війні – хресна смерть Спасителя. Вона є важливим моментом і глибоко символічною подією християнської історії, її можна вважати апогеєм боротьби, а водночас і її результатом.

Як відомо, саме через Свою смерть Христос відчинив для старозавітних праведників двері Раю, які було зачинено через первородний гріх Адама та Єви (перемога у битві за людську душу, яку прабатьки програли). По-друге, Син Божий упокорився, прийняв смерть на хресті, який був ганебною шибеницею (перемога у битві з гордістю, яку програв сатана). Здавалося би, диявола знищено, Христос переміг його на всіх «фронтах», але зло чомусь і далі існує у світі, а отже, війни між добром і злом таки не завершено. Річ у тому, що Господь не знищив диявола, не припинив його існування, Христос зруйнував зброю сатани – гріх. Ісусова хресна смерть означає саме перемогу над гріхом, над вічним прокляттям, над неможливістю здобути вічне щастя. Мета боротьби з дияволом полягала в перемозі над смертю як вічним засудом через непрошені гріхи, бо в такий спосіб було знищено головний засіб боротьби диявола та переможено його самого. Мета боротьби та значення перемоги мали визвольний характер: звільнення людей від влади смерті, гріха та неможливості вічної радості.

Варто зазначити, що все-таки боротьба між Богом і дияволом завершилася перемогою Господа та поразкою нечистого. Такий погляд демонструє завершеність і однозначність перемоги та поразки. Проте відтепер диявол уже бореться не безпосередньо зі Сином Божим, спокушаючи Його, – нечистий змагається за кожную людську душу. Саме така боротьба є багатоаспектною та постійною, вона видається рушієм духовного життя кожної людини. Ця війна точиться з допомогою різних засобів і є дуже індивідуальною. До того ж вона може відбуватися й одноосібно, тобто людина

перемагає певні прояви зла, обираючи бік добра, тобто Бога, також цю війну можна уявити як боротьбу між ангелами та бісами за людську душу.

Цікаві приклади духовної боротьби з особливими перемогами чи поразками наведено в «Києво-Печерському патерику», зокрема у «Слові» «О двою брату, о Титѣ попѣ и Евагріи діаконѣ, имѣвшим вражду мѣжду собою». Назва тексту розкриває перед читачем основний зміст: можна здогадатися, про що йтиметься у «Слові»: героїв названо, проблематика зрозуміла. Твір розповідає про двох ченців, котрі мали між собою велику любов, але диявол учинив між ними ворожнечу (вказівка на джерело зла), заклав у їхні серця ненависть, і монахи загнувалися один на одного й навіть не хотіли бачитися. Так минали їхні дні. Раптом Тит сильно занедужав і, передчуваючи швидку смерть, покався у своїх гріхах та захотів попросити вибачення в Евагрія. Та останній відмовився миритися з духовним братом. Тоді, коли Тит уже помирав, інші ченці силоміць привели до нього Евагрія, проте навіть і в той момент монах не пробачив умирущого. А тоді сталося чудо: Тит швидко одужав, а Евагрій – помер. Надалі Тит уже ніколи не хворів, а Евагрія з плачем поховали. Відтак у «Слові» вміщено розповідь про Титове видіння під час хвороби. Тит розповів іншим монахам, що побачив ангелів, які оплакували його душу, й бісів, які раділи з його гріха. Тоді Тит і почав просити вибачення в Евагрія. А коли той відмовив, Тит побачив ангела зі списом, який ударив Евагрія, аж той упав мертвий. Наприкінці Симон, автор цього тексту, додав власну настанову своєму учневі та приятелю Полікарпові, застерігши його від певних гріхів, зокрема від гніву. Якщо Полікарп остерігатиметься цього гріха, тоді й Господь оберігатиме його. Водночас автор додав, цитуючи Біблію та акцентуючи, що це – Господні слова: «Да не зайдець солнце въ гнѣвъъ вашемъ» [1, с. 123].

Як бачимо, текст розкриває кілька різновидів духовної боротьби: між двома ченцями, між дияволом і Богом (чи радше між добром та злом у людському серці) й між бісами та ангелами як безпосередніми посланцями добра і зла, Бога й диявола. Боротьба також відбувається в кількох вимірах: реальному (постійні суперечки та ненависть між монахами), духовному (боротьба між ангелами та бісами) й останнє поле боротьби – це людське серце. Тобто духовна війна має, звичайно, учасників, котрі ворогують, має топос (у нашому випадку їх кілька) та навіть конкретний часовий вимір, який виражено в тексті «Слова», бо ж ворожнеча між братами тривала досить довго, проте апогей припав на Титів передсмертний (як здавалося) час, – тобто йдеться про конкретні часові межі, пов'язані зі життям Тита й Евагрія.

Часовість у тексті має особливе символічне значення та є вмотивованою. Час у «Слові» можна трактувати двоюко: час реальний (ченці перебувають у сварці, один із них опиняється на смертному ложі) й ірреальний (передсмертний час у Титовому видінні). Важливо зазначити, що особливими місцями в ідейній структурі «Слова» є момент і день. Змістовий центр твору – момент перед очікуваною смертю Тита – закінчення людського життя, мить, коли ще можна покаятися, щось виправити, щоби не втрапити у вічний вогонь. Водночас після смерті настає життя вічне, тобто новий «день» для людської душі. У такому контексті проявляється ідейний зв'язок між біблійною цитатою і моментом каяття перед смертю персонажа. Водночас виникає відсилання до хресної смерті Спасителя. Тобто біблійна ідея не закінчувати день гріхом виросла в «Патерику» до ідеї не закінчувати життя у гріху.

За такими градаціями приховано часову тяглість: якщо Святе Письмо каже про день як про відтинок часу та про вечір як про момент, коли можна й потрібно все виправляти, то «Патерик» через таку аналогію ніби розтягує час, адже ченці були у сварці довго, проте в один момент (вирішальний – «вечірній» – момент свого життя) Тит зміг попросити вибачення й покаятися. Час гріха та час покаяння – це як день і вечір у Біблії. Вечір часто асоціюється з чимось темним, невідомим, тому і Симон обрав для показу передсмертний час Тита й Евагрія, бо смерть – це також темінь і таємничість. Тобто при біблійному світлі виразно видно міжтекстові паралелі. Водночас Титове покаяння – це триєдина перемога: самого монаха, ангелів і Бога.

Варто звернути увагу також на те, що всі три різновиди боротьби у «Слові» розпочав диявол, адже в тексті зазначено, що брати спочатку мали між собою безмірну любов, але диявол посіяв у їхніх серцях ненависть і ворожнечу, так що монахи навіть не хотіли бачити один одного. Початок боротьби – єдиний і зрозумілий, бо Христа спокушувати почав диявол. Однак з цієї початкової точки розходяться три виміри боротьби, щоби наприкінці «Слова» знову зійтись у перемозі. У тексті до кінця збережено опозицію добра і зла, перемоги і поразки. В усіх трьох аспектах елементи боротьби залишаються сталими, бо в боротьбі між ченцями переміг Тит, між дияволом і Богом – Бог, а між бісами й ангелами – ангели. Читач простежує стандартну схему війни. Особливу увагу варто звернути на Титів передсмертний час, адже саме тут сконцентровано ключові аспекти духовної боротьби. Згадаймо, що саме смерть Христа була перемогою над дияволом, тобто момент перед гаданою Титовою смертю є глибоко символічним. Окрім того, перед смертю Тит мав видіння, що через їхню з Евагрієм ворожнечу біси радіють, а ангели відступають, засмучені поразкою. Тут проявляється трансцендентна боротьба, яка має кілька особливостей. Ідеться про те, що ангели з бісами воюють, проте перемога в цій війні залежить від вибору людини, – якби Тит не покався, то перемога була би за бісами. Від людського вибору залежить також, чи переможе Бог у війні за кожную душу. Виходить, що роль людини для розуміння духовної перемоги – визначальна. Розпочав війну диявол (такий собі символічний натяк на боротьбу як на щось глобально негативне), та перемогу здобули Господь, добро й ангели, а поразки зазнав диявол. Водночас Евагрій помер непрощеним, тобто його свідомий вибір закінчився смертю – зброєю нечистого, основою якої є гріх. Видається цілком зрозумілим, що ідейна єдність перемоги Ісуса та поразки диявола, а також результату боротьби між двома силами за душу кожної людини та самої людини зі злом є очевидною. Та не варто забувати про визвольний характер перемоги: Тит здобув свободу від злоби, ненависті, тобто від гріха через покаяння. Так у житті монаха відбулась і хресна перемога Ісуса.

Ще один приклад духовної боротьби подано у «Слові» «О Іоаннѣ и Сергіи чюдо изрядно въ божественной Печерьской церкви бысть пред чюдною иконою богородичиною». Основа цього патерикового тексту – акцент на святості ікони зі зображенням Марії. Проте у «Слові» є також розповідь про Йоана, про його сина та про Сергія, Йоанового друга. Йоан і Сергій були знатними людьми. Сталося так, що чоловіки прийшли до церкви, де побачили ікону Богородиці, що сяяла надзвичайним світлом. У стані духовного піднесення вони вступили до духовного братства. Через кілька років Йоан

занедужав. Передчуваючи близьку смерть, чоловік вирішив роздати своє майно бідним, а частку залишив своєму синові Захарії. Сергій як вірний приятель мав заопікуватися дитиною. А коли би син підріс, Сергій повинен був віддати підліткові золото і срібло, яке йому залишив Йоан. Коли Захарії виповнилося п'ятнадцять років, хлопець захотів отримати спадок, але Сергій, якого спокусив диявол, обдурич юнака, сказавши, що батько все роздав бідним, тобто можна сказати, що Господові, – тож хай Захарія тепер домагається золота у Бога. Юнак засмутився і попросив, аби батьків друг віддав хоча би половину, тоді – третину, зрештою – хоча би десятину... Та Сергій переконував, що він Йоанового золота і срібла не має. Тоді хлопець сказав Сергієві, щоби той присягнув перед богородичною іконою, що нічого не брав, і неправдомовець погодився. Прийшовши до церкви, Сергій став на коліна перед іконою, присягнув, що не брав чужих золота і срібла, після чого хотів поцілувати образ Богоматері. Проте не зміг: щось не давало йому це зробити. Виходячи з церкви, Сергій почав каятися за вчинену крадіжку, благав Антонія і Теодосія про молитву, бо не хотів, аби його погубили біси. Тоді ж він зізнався, що вкрадені золото і срібло лежать у його коморі.

Відтоді нікому не дозволяли присягати перед богородичною іконою. А коли прийшли до Сергієвої комори й зазирали в ту посудину, де лежали вкрадені гроші, то побачили, що їх там удвічі більше, ніж було. Захарія всі гроші віддав ігуменові, щоби той правував ними, а сам постригся в ченці й ціле життя провів у Печерському монастирі. А за те золото пізніше було побудовано церкву святого Йоана Предтечі – на честь борина Йоана та його сина Захарії.

Читаючи «Слово», згадуємо біблійного юнака, котрому Ісус порадив роздати все майно бідним, узяти свій хрест і йти слідом за Ним, аби здобути Царство Небесне. Про цього біблійного героя розповідає, зокрема, євангелист Марко в десятій главі (зі сімнадцятого до тридцять першого вірша). У цій главі євангелист цитує Христові слова, звернені до апостолів: «Як тяжко тим, що мають багатства, увійти в Царство Боже!.. Діти, як тяжко тим, що звірилися на багатства, увійти в Царство Боже! Легше верблюдові пройти крізь вушко голки, аніж багатому увійти в Царство Боже» (Мр. 10, 23–27) [3, с. 60 (НЗ)]. Ісус звертає увагу на важливий момент: здобути вічне життя важко не просто багатій людині, а тій, котра покладається на своє майно, зробивши його центром свого життя. Така людина не творить милостині, не допомагає бідним. Христос не засуджує багатство як явище, бо саме той, хто має, може поділитися з тим, кому бракує, – Він акцентує християнське використання статків. Щодо відомих слів про верблюда та про вушко голки, то «в цьому образі відображено єврейський вислів, який означає нездійсненність, наприклад, неможливість пройти великій тварині крізь вушко голки. Ідеться саме про голку, а не про єрусалимські ворота з такою назвою, як дехто думає, бо ці ворота було побудовано в Середні віки» [2, с. 131–132]. Христос використовує яскраве гіперболізоване порівняння, яке впливає насамперед на зорове сприйняття читача, – це особливий словообраз, сигнал, аби привернути увагу до багатства, до неможливості поєднати «сліпе» нагромадження статків із Небесним Царством.

Утіленням людини, котра «поклала всі свої надії» на багатство, є Сергій. Варто звернути увагу на те, що в цитованому фрагменті десятої глави Євангелія від Марка

немає образу, який би презентував такий тип людей, – у Святому Письмі тільки акцентовано на наслідках надмірного багатства, на його шкідливості для здобуття спасіння та вічного життя. Натомість автор «Патерика» створив образ такої людини, тобто немовби втілив у ньому біблійні слова, унаочнив, «матеріалізував» їх. Він не лише показав нам героя, котрий розбагатів нечесно, – автор зумів повністю зберегти смислові вузли двох текстів («Слова» та Святого Письма). Ідеться про величину Сергієвого гріха, що дорівнює перебільшенню образу верблюда та вушка голки. Сергій, по-перше, нечесно здобув майно; по-друге, обдурив юного хлопця; по-третє, звів наклеп на свого друга; по-четверте, навіть не захотів поділитися; по-п'яте, присягнув неправдиво перед іконою Богоматері. Автор «Патерика», здається, навмисно нагромадив велику кількість нехристиянських учинків, які зробив Сергій, аби показати: коли майно панує над людиною, вона здатна на святотатство, здатна не лише скривдити ближнього, але і згрішити перед Богом. Сергій постає перед читачем людиною, для котрої не залишилося нічого святого, він засліплений гріхом. Читач, напевно, вже не вірить, що герой зможе покаятись і виправитись, адже Сергій не побоявся сказати неправду навіть перед іконою Богородиці! Втім, «у людей це неможливо, – але не в Бога; у Бога все можливо» (Мр. 10, 27) [3, с. 60 (НЗ)]. Це – Христові слова, звернені до апостолів. Ісус наголошує, що, за людськими мірками, багата людина не може спастися, – тільки через ласку Божу кожен може здобути Царство Небесне. У цих біблійних словах закладено одну з головних ідей християнства: людина без Господньої опіки не здатна ні на що, натомість Божі ласка та милосердя – всесильні. Крім того, «багата людина може відмовитися від багатства лише завдяки Божій милості» [2, с. 132]. Тобто кожен спасається через Господню допомогу. Так само сталося й зі Сергієм. Він виправив своє життя завдяки іконі Богоматері, – вона його врятувала.

Варто звернути увагу на кілька моментів у тексті «Слова», ключових для розкриття прихованих сенсів духовної боротьби.

Перше, що варто акцентувати, – це гріх Сергія (тобто зброя в духовній війні). У «Слові» зазначено, що персонаж «уязвень бьвъ от діавола и мнѣвъ приобрѣсти багатство и хотѣ животь съ душею погубити» [1, с. 12]. Автор одразу вказує на причину гріховного падіння Сергія: його спокусив диявол. Це черговий акцент того, що все зло походить від сатани. Крім того, може видатися, що з героя ніби знімають певну відповідальність за його провину, проте це – лише на перший погляд. У такий спосіб автор акцентує, що джерелом усякого зла є не людина, а диявол, який підбурює до здійснення чогось злого. Також у тексті це зло має подвійне значення: по-перше, це гріх перед Господом; по-друге, це також провина перед ближнім. Окрім того, актуалізовано концепт диявола-спокусника, що відразу відсилає читача до Святого Письма (спокуса праотців, Христа в пустині; ворожнечу між Титом і Евагрієм також посіяв сатана). Варто зазначити, що духовну боротьбу між добром і злом, приховану за наведеною патериковою цитатою, вже розпочато, навіть першу битву вже програно, бо в тексті вказано, що Сергій хотів збагатитися, тому обдурив Захарію. Виходить, що диявол спокусив чоловіка, використавши свою постійну зброю, гріх, – а той піддався цій спокусі, тому і програв битву. У цьому епізоді ніби переплетено Старий Завіт (Адам і Єва,

які згрішили) та Новий (Христа диявол спокушав владою над цілим світом, зокрема й багатством). Однак це – лише перший етап духовної боротьби.

Варто також звернути увагу на ще одну цитату з «Києво-Печерського патерика», яка стосується Сергія. Автор зазначив, що герой, замисливши збагатитися й у такий спосіб обдурити Захарію, бажав «живоць сь душею погубити» [1, с. 12]. Ідеться про смертоносну дію гріха, про його властивість прирікати людину на вічні муки в пеклі. Проте автор нагадує, що й життя герой може втратити. Важко пояснити, що він має на увазі. Можливо, йдеться про буквально: герой невдовзі помре, – а можливо, про щось метафізичне: Сергій через гріх гине духовно. Та обидві перспективи стосуються життя до смерті, тобто життя в реальному світі. Натомість друга частина цитати стосується вже вічного життя, до того ж погубити душу має однозначне трактування: втратити можливість бути в Раю. Таке нагромадження негативних акцентів формує перед читачем винятково песимістичну перспективу Сергієвого життя, з усіх наведених аргументів видається, що духовна боротьба закінчилася, ще навіть не розпочавшись.

Однак війна між добром і злом не може точитися лише в одній площині, в одному вимірі. Це, зокрема, засвідчило проаналізоване вище «Слово» «О двою брату, о Титѣ попѣ и Евагріи діаконѣ, имѣвшим вражду мѣжду собою». Таким другим виміром у «Слові» про Йоана та Сергія є Сергієве видіння після того, як він присягнув перед іконою Богородиці, що нічого не крав у Захарії. У «Слові» зазначено, що герой не зміг поцілувати образу Богоматері, бо щось не дало йому це зробити, а коли виходив із церкви, то почав просити святих Антонія і Теодосія, щоби монахи не дозволили погубити його немилосердному ангелові, котрого персонаж бачив біля себе, та щоби своїми молитвами святі відігнали від нього бісів, у чий владі опинився Сергій. Як бачимо, момент неминучого засудження стає переломним, здатним навернути грішника, змусити його покаятись. Однак у першому «Слові» описано справжню боротьбу між бісами й ангелами за людську душу, натомість у «Слові» про Йоана та Сергія бачимо опозицію «печерські святі – біси». Важливо, що й ті, і інші є представниками потойбіччя: Антоній і Теодосій – це, зрозуміло, носії добра, а біси – зла. Привертає увагу той факт, що Сергій просить святих, аби вони молилися за нього до Матері Божої. Можна припустити, що тут зброєю добра є молитва, як зброєю зла – гріх.

Від самого початку духовної боротьби Сергія може видатися, що сам герой якось зовсім не змагався, бо відразу піддався спокусі збагачення. Опісля персонаж уже перебуває під владою того гріха, нагромаджуючи свої провини. Проте «Патерик» укріплює думку, що головна боротьба за людську душу відбувається саме між ангелами та бісами, між святими та дияволом. Тобто в духовному змаганні особливо важливою, ключовою, є роль саме Господньої допомоги, без якої людина – безсила. Єдине, що залежить винятково від людини, – це вибір між добром і злом. Та навіть аби зробити правильний вибір, потрібно використовувати дієву зброю добра – молитву. Після прохань до Антонія і Теодосія Сергій зізнається, де сховано золото. Цей момент є однозначною перемогою добра над злом, Бога – над дияволом, ангелів – над бісами.

Тож духовна боротьба є концептуальною та глибинною, вона лежить в основі буття й набуває особливих символічних проявів і трансформацій, також надається до багатоаспектного трактування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Києво-Печерський патерик // Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. Вступ. Текст. Примітки / Д. Абрамович. – Київ : Час, 1991. – 280 с.
2. Кинер К. Библиейский культурно-исторический комментарий : в 2 ч. Ч. 2. / К. Кинер ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Мирт, 2005. – 733 с.
3. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – Рим, 1990. – 1070+352 с.

Стаття: надійшла до редакції 28.03.2017

прийнята до друку 11.04.2017

SPIRITUAL STRUGGLE AS AN OPPOSITION OF GOOD AND EVIL (AS BASED ON THE MATERIALS FROM THE «KYIV-PECHERSK PATERICON»)

Viktoriya HOHOLINA

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
1, Universyetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: vika-gogolina@ukr.net*

The paper makes an attempt to analyze the spiritual struggle as the eternal confrontation between good and evil by focusing on two perspectives of its consideration: (1) the struggle between God and the devil, and (2) the struggle in the human soul between Good and Evil. The article puts the emphasis on the origins of the spiritual struggle, treating it as a global phenomenon, and outlines the main features of victory and defeat in the broad and narrow sense. The attention is paid to the structure of spiritual struggle, its participants and the media.

The idea that the competition between good and evil has several stages is relevant, yet it takes its beginning since the times when Satan was against God; the next stage was the temptation of the first people in Paradise, then the temptations of Christ in the wilderness, whereas the peak of the war between good and evil was the godless death of the Savior. The purpose of the struggle against the devil lied in the victory over death as an eternal condemnation through unforgivable sins, because in this way the main means of struggle of the devil were destroyed, without it he was defeated. The attention is paid to the fact that the struggle between God and the devil ended in the victory of God and the defeat of the latter. However, now the devil is fighting, in fact, not directly with the Son of God, tempting him, but the devil contends for every human soul. For this reason, the peculiarities of the spiritual contest on the basis of the material of «The Words» from the «Kyiv-Pechersk Patericon» are analyzed: the person overcomes certain manifestations of evil, choosing the side of good, that is, God, or the struggle between angels and demons for the human soul. The paper draws attention to the fact that such a spiritual war has participants, warring sides, topos and even a specific temporal dimension.

The idea that the spiritual struggle is conceptual and deeply structured is still topical. It is at the core of being, and it turns out to be particularly symbolic, acquiring transformations and multidimensionality in the interpretation.

Keywords: spiritual struggle, victory, defeat, context.